

delavca kot člana skrivne revolucionarne organizacije. Ne samo iz glada, da bi se za judeževe groše utešal, marveč iz tiste slepe, divje pohote, ki mu veleva zadnji napor, da bi se osvobodil móre vsega svojega življenja. Ne zna se ustružiti, naj ga tedaj ustruži zločin. Po izdajstvu se prične divjaški ples te ranjene zveri, ki se je dotaknil tresljaj vesti, beg iz beznice v beznico, vino in ženska naj vpijanjata besnečo dušo, ki nima več pokoja. Potem pade svojemu poslednjemu sodniku v roke, silnemu Gallagherju, vtelesitvi demonske budnosti in hladnosti, zapovedniku, ki se mu mora podrejšati vse. Gallagher je borec za stotisoče iz dna proti meščanski družbi. Ta voditelj, o katerem čitaš, da je »ta cvet irskega junaštva zrastel na temni gnojni gomili, v vsakdanjem izvrševanju vseh čednosti, ki so samoniklo pognale iz irskih tal...« in »tovariš Gallagher vodi narodno organizacijo kratko malo kakor pravi diktator...«, saj mu »taktiko določa muha, ki mu je ravno trenutkoma šinila v glavo...«, je sijajen lik, kakršnih je v literaturi malo. Ob tem skalnatem velikanu se mora razpeniti kaotična lava brezdomskega razviharjenca-izdajalca, ki doživi svoj inferno ob zaslišavanju na tajnem podzemskem sodišču. Kot ogromni postavi si stojita nasproti Gallagher in Gypo. Med štiri stene ujet, obdan od mrkih delavskih stražarjev, se mož-nagon zvija in ognjeni, dokler ne omahne pod nečloveškim hladom maščevalca. To podzemsko okolje je predstavljeno iz sveta resničnosti v dimenzije sanjskega privida, kajti te jakosti, te svetlovidno prikazane usodnosti, ki zadobi tu že skoro magično otipljivost, ne doživiš več na realističnem površju.

Izdajici se posreči uiti. Beg na smrt zlomljenega človeka, ki ga je zapustilo prav vse, kar nosi na sebi človek kod dedščino in dar civilizacije, ta beg je nekaj najmočnejšega v celem romanu. Kakor, da bi šele zdaj prvič pogledal v brezno takih usod, ki se odigravajo neprestano, a gredo mimo njih kakor mimo policijskih kronik. Vse do zore beži človek, ki si hoče rešiti samo še življenje, obdaja ga blazno prostorje: »Brezlike postave, plešoče na ogromnih hoduljah ob obronku prepada na zvoke spodaj se valečih skal, v temi, vse neskončno in temno in odmevajoče, vse brez oblike ali smisla, mrak in pretežnost, zevajoči prepadi, polni zmrzle

megle, čeri, ki izpolzijo, kadar se jih dotakneš, in ne ostavijo tal pod nogami, brezkončno potovanje skozi prostor, skozi vršeče vetrove...« V tej blazni mučilnici se je v beguncu, ki mu utriplje iztekajoče se življenje v zadnjih nihajih, zvršila sprememba, ki jo more povzročiti samo še dih smrti: nagon je ugasnil, čisto nov človek se zateče v cerkev, kjer se zgrudi tik pred materjo izdanega tovariša. »Odpustite mi, umiram«, zaprosi izčiščeni duh iz razpadajočih tesni telesa. In ko začuje, da mu je odpuščeno, se završi njegov konec. »Iztegnil je ude v podobni križi. Vztrepetal je in mirno obležal.«

Vse do tega zadnjega stavka se odigrava roman v nezmanjšanem ritmu dogajanj. Od trenutka, ko se je sprožilo zlo dejanje, pa do hipa, ko je bilo zadoščeno sodbi — ena sama črta ognjenih prizorov, ostrih in zasekanih, kakor je stavek za stavkom, ki je vsak plastičen in izbrušen. Spremljajoči prizori, ki mečejo nanje poulične svetiljke svoj tujinski svit, in ki jim dajejo grozotno vzdušje predmestne pivnice in beznice, so okvir kolektiva dvoboju dveh osnov življenja. Prav za prav ne samo okvir: temni izvor so, ki meče iz sebe vse te Gypoje in Gallagherje, nalikujoče požarom v vulkanu, ki bo zdaj zdaj predramil brezskrbno površje meščanske družbe iz uspavalnih sanj.

L. O'Flaherty se je pokazal v tem delu mojstra proze. V popolni oblasti mu je oblika pokorna, da ž njo lahko izrazi sleherni odtenek tako ostrih psiholoških opazk, ki se skladno prilegajo orisom miljeja. Zadnje strahote v človeku so osvetljene s tisto jarko jasnostjo, ki jo pozna samo umetnik, stoječ na ravnini visoko iznad umskih gesel in opredelitev. S to knjigo, ki je vsebinsko in formalno čisto sodobna in ki ima moč, da razburi v čitatelju tista brezna, kjer se koljeta za premoč kaos in red, smo v župančičevem prevodu obogateli na poznanju moderne književnosti, kakor tudi povojne irske literarne produkcije.

Miran Jarc

Johan Bojer: Izseljenci. Roman. Iz norveščine prevedel Božo Vodusek. Opremil arh. Jože Mesar. Leposlovna knj. Jugoslovanske knjigarne v Lj. 1931. Str. 410.

Sodobna norveška književnost premore leposlovna dela, ki upravičeno vzbuja našo pozornost. V mislih imam Hamsuna (Blagoslov zemlje), Ostenso (Klic divjih gosi) in Bojer-

jeve Izseljence. Vse te epske pesnitve se odigravajo na trdi zemlji, pripovedujejo o radostih in bolestitih človeka, ki živi z zemljo in so slejkoprej veličastne hvalnice mogočni materi zemlji. Sodobna kritika jih z veliko hvalo priznava, občinstvo sega po njih in jih odlaga s čuvstvom utešitve, saj je bilo tolikrat že razočarano ob leposlovnih plodovih meščanskega materializma, ali pa zamamljeno po navidezno umetniških tvorbah, v bistvu pa prepojenih z nelepo, celo odurno miselnostjo, kot jo n. pr. očituje tudi Galsworthyjev *Temni cvet*. Vsa znamenja kažejo, da si ljudje spet želijo širokih pripovednih del, v katerih bi se jim odstiralo mogočno razburkano življenje pomembnih dob, velikih prevratov, ali obupne borbe brezdonskih in nepriznanih za svoj prostor pod solncem. In mi? Ob Izseljencih nas spet napade večno vprašanje: Kaj je z našim romanom? Kakor že davno ne — in če za trenutek tudi izpustimo snovi tako bogato zgodovino našega življenja v prejšnjem veku vse do prevrata — kakor že davno ne, se nam je v tem desetletju kar nagrmadilo problemov, ki kličejo po oblikovalcu. Naš odnos do našega prostora, do sodobnosti, do zgodovine, do civilizacije... pa saj niti »Izseljencev« nimamo, ki so nam vendar že iz Župančičeve pesmi tako vekovito odmeli. Nekam čudno blizu so nam Bojerjevi Amerikanci.

Vzledna knjiga za ljudstvo. Pisana je zanosno in slikovito, brez pridržka bi ji pa vsakakor ne mogel dati iste cene kot »Klicu divjih gosik«. V »Izseljencih«, ki nam prikazuje usodo skupine norveških malih ljudi, ki jih bodisi ahasverstvo, bodisi strah pred umiranjem doma potegneta čez morje, v »Izseljencih« prav pogrešam tistega širokega ritma, kakor ga pričara samo valovanje brezimnih množic, v katerih se tró in gneto tisočere usode, ki slednjic ne zapuste nobenega velikega spomina, pač pa samo sled brezupnega trpljenja: bile so gnojilo za novo zemljo. Bojerjevi romarji Ola Vatne, pastir, hlapec, »pevec, muzikant in falot«, nežnočutna gospodična Elza, mizar Morten Kvidal, računar. Kal Skaret, zdaj dninar in bodoči veleposestnik, razumarski učitelj Jo Berg, mračni Per Föll in vseh teh vodnik Erik Foss — ti romarji, kakor sicer žive vsak čisto po svoje, tako po svoje, da bi vsako sožitje nujno moralo dovesti do bolestrnega trenja med njimi, se vendarle družno ustavijo na istem prostoru

sredi brezkončne prerije, kjer začno znova živeti v neki skupnosti, ki je prej podobna idili (pa kljub nekaterim izrazito dramatičnim prizorom, med katere moram v prvi vrsti šteti konec Pera Föllja) kakor pa neznosni tesnobi, ki mora v resnici zastrupljati taka že doma razrvana življenja. Prav to dejstvo, da plove nad dejanjem in nehanjem teh novih kolonizatorjev neka pomirljivost, da bdi nad njo spravljiva usodnost, označuje knjigo kot izrazito ljudsko čtivo, ki izdihava zdrav optimizem in etos, porojen bolj iz potrebnosti medsebojne navezanosti kot pa iz tragičnega spoznanja večnega prepada med zemljo in večnostjo. Prav tako so tudi izrazito oblikovani tipi (Kal Skaret = mož reda in dela, pa tudi individualistične zasidranosti v svoj dom: Morten = romar, ki doma sanja o zlati Ameriki, v preriji pa o pravljicnem domu; itd.) značilen odsev nekdanjega epa, ki ga je naturalizem razbil, ki pa — kakor se opaža — spet v obnovljeni obliki sili na dan in je tedaj tako oblikovana povest mnogo bližja množici, kakor so — paradoks — n. pr. dela Gorkega, Fedina, Gladkova, ali Dos Passosa.

V tej obliki, kakršni so »Izseljenci«, pa je bila dana spet možnost, da nam je Bojer prikazal nekatere prizore, ki po svoji pesniški sugestivnosti mogočno vplivajo. Tako n. pr. odhod izseljencev z doma, prihod na določeni jim prostor v brezkraini ravnini: »... Možje in žene stoje in se ozirajo. Torej tukaj je? Zdaj so torej dospeli na novi dom? Nikjer nobene hiše, nikjer drevesa, nikjer griča. Morje zemlje in nebo... Mislili so, da bodo prišli na kak določen kraj... Ozirajo se drug na drugega. Strmijo v neskončnost in ne morejo prav priti k sebi... Kakor bi se stiskali skupaj pred razdaljo, ki jih loči od drugih ljudi. Njihov najbližji sosed je neskončna ravnina. Sem jih je izplavilo.«

In potem: delo, delo, delo. Čisto znova, kakor prvi človek... nekoč bodo vstale iz teh tal hiše, palače; sijajne ulice bodo vezale ogromno mesto. Kal Skaret je tip takega stavbitelja. Prvo uro se že vživi v prazno zemljo. In tak je do konca svojih dni. Mnogo problemov je razkrižanih v tej knjigi. Poleg izseljenstva, ki družni v sebi nešteto komponent včasih najgloblje potopljenih nihanj čuvstvovanja, tudi problem razredov. Gospodična Elza, polkovnikova hči iz Dyrendala, nežnočutna in beloroka, se ukloni vrazjemu muzikantu Oli Vatneju. Glas krvi ali pa

strast po razvratju, ki jo duši red civilizacije, se upre in odtrga dekleta od doma — zato, da bo to dekle pričelo znova graditi stavbo nove civilizacije. Problem viharništva globokega brezdomstva — v Peru Föllu. Sredi samote, proč od sosedov, ki jim mrki sumljivec ne zaupa, nanaša nesrečnik zemljo na kup, da bi si ustvaril iluzijo norveškega holmca. Pa vse zaman. Družinstvo ga ne more rešiti, tudi delo ne. Ali je ljubosumje, ali domotožje, kar mu vihari srce? Oboje in še eno — strah pred neskončnostjo: »Poglej navzgor — poglej navzdol! Vse je brez konca. Le pojdi — kam boš prišel, kliči na pomoč, kdo ti bo odgovoril?... Orjaški mož na mesečni ravnini skače, se upogiba, bije divje z dolgimi rokami okrog sebe — končno prične tuliti.« To je, kakor bi hotel pračlovek s samim seboj napolniti zevajoče žrelo večnosti.

Preko poglavij, ki pripovedujejo o rasti male naselbine, izzveni roman v pesem na nikdar neutešeno nespokojnost človekovo.

»Zunaj v svetu imaš domovino in tukaj imaš domovino, v resnici pa si tujec tukaj in tam, tvoje pravo življenje je hrepenenje po tem, kar je daleč. Tvoja duša je kakor val, zmeraj nemiren, neprestano na poti.«

Z Bojerjevim romanom, ki ga je podal Božo Vodušek v prijetni, sem pa tam svojstveni slovenitvi (n. pr. raba sedanjika nam otipljivo približa dejanje), smo dobili knjigo, kot je sami nimamo. Doklej bomo morali v tujih zrcalih gledati življenje ki je našemu tako sorodno?

Miran Jarc

J. Mesar in I. Spinčič, Stanovanje. Ljubljana, 1951. Jugoslovanska knjigarna (Zbirka »Kosmos«). Str. 199, slik 209.

Od tipa velike, mnogonadstropne in mnogostanovanjske zgradbe, t. z. najemniške kasarne, ki je doslej večinoma obvladovala rešitev stanovanjskega vprašanja, prehaja moderna arhitektura bolj in bolj k uveljavljenju nasprotnega tipa enostanovanjske odnosno enodružinske stavbe z vrtovi in do temu odgovarjajoče stanovanjske kolonije, kar smatrajo sedaj za najboljši izhod. Tudi arh. Mesar in Spinčič zagovarjata v svoji knjigi prepričevalno tak način gradnje naših domov: »Mala stanovanja, ki sedaj nastajajo, so le zasilna rešitev; edina pravilna oblika stanovanja je majhna hišica z vrtom« (Uvodna beseda). Ta nova stanovanja in iz njih sestojече kolonije nastajajo

danes po vseh evropskih mestih, kjer je stanovanjsko vprašanje akutno in gradbena delavnost bodisi zaradi javne bodisi zaradi privatne iniciative velika, in pravo njihovo mesto so periferije. Zato so odločilni najraznovrstnejši razlogi, a njih nastoj gotovo pospešuje lahko premagovanje prometnih ovir, razdalj itd., ki v življenju modernega mesta z njegovimi prometnimi uredbami ne igrajo več nobene vloge, tako da si more graditelj mirno dovoliti večjo ali manjšo oddaljenost od središča mesta, kjer so navadno zemljišča draga in za večje gradnje že prezazidana, kjer je možnost primerne bivanja v najetem stanovanju vse prej kot ugodna, prijetna in rentabilna itd. Odločujejo pa seveda še drugi razlogi idealnega in realnega značaja, na pr. tudi tolikokrat povdarjeni romantični »beg iz mesta«, ki se o njem danes sicer še ne da reči, ali mu je stvarno zaupati ali ne. Vse te pojave modernega stanovanjskega gibanja in nihanja doživlja tudi današnja Ljubljana s svojo specialno stanovanjsko in naselbinsko politiko.

Tekom povojnega desetletja se je na obodu Ljubljane razmahnila velika stavbena delavnost, ki je dala na vseh koncih in krajih celo vrsto mestnih in drugih javnih stanovanjskih »kolonij« ter zasebnih bivališč, pojav, ki se o njem ne da reči niti da je posebno dobra rešitev stanovanjske krize niti da je v korist stavbni kulturi Ljubljane. Prva stran, četudi je važna, nas tu ne zanima, a tembolj mislimo glede druge, da bodo mogle knjige kot je »Stanovanje« pomagoma nekoliko popraviti zamujeno in pogrešeno na ta način, da bodo vplivale vsaj na izvedbo onih del, ki še pridejo. Kajti kar je do danes storjenega, to bo tako tudi ostalo. Mesar in Spinčič sta namenila knjigo v prvi vrsti privatnemu graditelju hiše s ciljem, da ga vsaj v glavnih potezah podučita in informirata o sodobnem stanju stvari in tako prav dobro tolmačita sisteme gradbe, talne načrte (ne tlorise), gradivo, konstrukcije in na kratko osnovna načela nove arhitekture ter notranjo opremo, sploh kar mora lastnik zemljišča, ki si hoče graditi dom, o stvari vedeti. Obilno ilustracijsko gradivo deloma z domačega deloma s tujega vrta pomaga pojasnjevati tekst in sili kjer že ne k pritrditvi, pa k utemeljevanju nasprotnega stališča in tako bo knjiga, prva te vrste med nami in že z bog tega nadvse zaslužna,